

On Altıncı Asırda Yazılmış Ahirete Dair Bir Mesnevi: Şemsî Paşa'nın İ'tikâd-nâmesi

Kadri Hüsnü YILMAZ*

Öz

İtikad-nâmeler iman ve imanın şartları, Allah ve Allah'ın zafî sıfatları, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed, peygamberler, evliyalar, sahabeler, mukaddes kitaplar, melekler, dört halife, mezhepler ve dört büyük imam, kabir ve ölüm hâlleri, cennet ve cehennem, kaza ve kader, kıyamet alametleri gibi çeşitli konuları ele almaktadırlar. Söz konusu eserler bir yandan İslam'ın esaslarını öğretirken bir yandan da bu esaslara uyulduğu ya da uyulmadığı takdirde insanların karşılaşacağı iyi veya kötü sonuçlar da ortaya koymaktadır. Bu eserler medreselerde de ders kitabı olarak okutulmuştur. Tercüme yoluyla edebiyatımıza dahil olan bu eserlerin zamanla telif olarak da birçok örneği verilmiştir. Bu çalışmada incelenen Şemsî Paşa'nın İ'tikad-nâmesi, beş bölümden oluşmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan İ'tikad-nâme 100 beyit tutarındadır. Eser temelde, kişinin öldükten sonra kabirdeki hâminden; kıyamet gününden ve cennet veya cehenneme giren kişilerin karşılaşacakları durumlardan bahseder. Şemsî Paşa, şairliğinin de etkisiyle özellikle Münker ve Nekir melekleri ile Sırat Köprüsü'nden bahsederken yaptığı benzetme ve tasvirler sayesinde anlattığı konuların okuyucunun gözünde canlanmasını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Şemsî Paşa, itikad-nâme, mesnevi, dinî eser, akâid ilmi.

* Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Türkiye.
Elmek: kyilmaz84@gmail.com

**A Mathnawi Written About The Afterlife In The 16th Century:
Şemsî Pasha's İ'tikad-nâme**

Abstract

The works of assurances are dealing with various subjects such as describes the conditions of faith, the personal qualities of Allah, the Qur'an-kerim, Hz. Muhammad, prophets, marriages, companions, sacred books, angels, four caliphs, sects and four imams, grave and death situations, heaven and hell, accident and destiny, signs of doomsday. While these works teach the principles of Islam on the one hand, they also show good or bad results that people will encounter if they obey or not these principles. They were also taught as course books. These works, including our literary work through translation, have also been given many examples of copyrighted works over time. Şemsî Pasha's i'tikad-nâme, examined in this study, consists of five sections. The İ'tikad-nama written in the form of a mathnawi verse is worth about 100 couplets. The work mainly refers to the state of the person after his death, on the rubble, on the day of resurrection, and the situations that heaven or hell will face. Şemsî Pasha, with the influence of poetry, especially talking about the Munkar and Nekir and the sırat bridge, thanks to descriptions and metaphors revives in the reader's eyes.

Keywords: Şemsî Pasha, assurance works, mathnawi, religious work, dogmas knowledge.

Giriş

Dinî eserlerden Kur'an ve hadis çevirileri ile tefsirleri, fıkıh, kelim, akâid, tasavvuf, evliya ve enbiya kıssaları, tabakât ve menakıp kitapları, dinî edebiyatın çeşitli kaynaklarından. Güçlü bir medrese öğrenimi görerek doğu kültürü ile beslenen, ileri seviyede Arapça ve Farsça bilen Türk şairlerinin, bu ilk kaynaklardan aldıkları esinle yazdıkları eserler, dinî edebiyatın başlıca ürünleridir. Sanat kaygısı hepsinde aynı derecede değildir ancak taşıdıkları dinî heyecan, bu eserlere edebî bir nitelik vermiştir (Levend, 1972: 35). Dinî eserleri konularına göre “şer’î ve tasavvufî” olmak üzere iki başlıkta sınıflandıran Levend, söz konusu eserleri amaçlarına göre; “Bilimsel eserler, sanat kaygısı olmayan öğretici eserler, uyarıcı eserler ve sanat kaygısıyla aydınlar için yazılan eserler” olmak üzere dört başlık altında değerlendirmektedir (Levend, 1972: 36). Bu sınıflamada konusuna göre şer’î eserler sınıfında görülen ve bu çalışmanın temelini oluşturan akâid/itikâd kitapları amacı veya hedef kitlesi bakımından da hem uyarıcı hem de öğretici eserler arasında sayılmalıdır. Çünkü söz konusu eserler bir yandan İslam’ın esaslarını öğretirken bir yandan da bu esaslara uyulduğu ya da uyulmadığı takdirde insanların karşılaşacağı iyi veya kötü sonuçlar da ortaya koymaktadır. Medreselerde de ders kitabı olarak yer edinen akâid-nâme/itikâd-nâmelerin bu yönü hakkında Akçay; “Dinî edebiyatımız içerisinde telakki edilen akâidnâmeler, esas olarak akâid ilminin esaslarının estetik değerler ile harmanlanarak, itikâdî ilkelerin daha iyi kavranması ve uzun süre hafızada tutulması amacıyla matuf olarak yazılan didaktik eserlerdir. Bu yüzden Osmanlı’nın hemen her döneminde dinî tedrisat içerisinde yer almışlardır.” demektedir (Akçay, 2011: 135).

Akâid, “dügümlemek” mânasındaki “akd” kökünden türeyen “akîde” kelimesinin çoğuludur. Aynı kökten türetilen ve “iman” ile eş anlamlı olarak kullanılan itikad ise “dügüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, benimsemek” demektir. Dolayısıyla “gönülden bağlanılan şey” anlamına gelen akîde, terim olarak da “inanılması zaruri olan ilke” (iman esası, mü’menün bih) diye tarif edilebilir. Bu temel kaidelerden bahseden ilme de akâid ilmi denilmiştir. Akâid ilmi, İslâm dininin itikâdî hükümlerinden bahsederek iman esaslarını

tartışmaya girmeden muhtasar olarak anlatan bir ilimdir. Akâid ilmi dinin aslı hükümlerinden bahsettiği için “usûlü’ d-dîn”, en önemli konusunu Allah’ın birliği ve sıfatları teşkil ettiği için “ilmü’t-tevhîd ve’s-sıfât” adlarıyla da anılmıştır. Bu ilmin amacı, iman esaslarının felsefesini yaparak kişilerin imanını taklitten kurtarmak, doğru yolu göstermek, bâtil ve bid’at ehlinin görüş ve itirazlarını aklî ve ilmî delillerle çürütmek suretiyle iman esaslarını savunmaktır. Ebû Hanîfe’nin *el-Fıkhü’l-ekber*, *el-Fıkhü’l-ebzat*, *er-Risâle*, *el-‘Âlim ve’l-müte’allim*, *el-Vasiyye* adlı eserleri akâid meselelerini ilk konu edinen eserlerdir. Ebû Hanîfe’den başka İmâm Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Taberî, Tahâvî, Buhârî, Dârimî, Ebû Dâvûd, İbn Mende gibi âlimler ve muhaddisler akâid konularıyla da ilgilenmiş ve sünnî akâidi konu edinen risâleler yazmışlardır (Kılavuz, 1989: 212-215).

Bir kısmı tercüme olan manzum ve mensur olarak birçok örneği bulunan bu türdeki eserlerin çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazıldıkları görülmekle birlikte kaside nazım şeklinin de tercih edildiği görülmektedir. Hemen her konudaki mensur dinî eserler aynı zamanda manzum olarak da kaleme alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında geleneğin bu konuda rolü olduğu gibi öğretme ya da dikkat çekme gayesi ile yazılan manzum eserlerin akılda kalıcılığının daha kolay olmasının etkisi büyüktür. Bu tür eserler bir amaca yönelik olarak yazılmış olsalar da edebî bakımdan da kıymetlidirler (Çelebioğlu, 1998: 364). Çelebioğlu’ya göre, dinî konuların manzum olarak yazılmasının sebepleri; 1. Nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu 2. Tercüme eserlerde eserin aslının da manzûm oluşu 3. Talimî konularda manzûm yazma geleneğinin mevcudiyeti 4. Nazire yazma geleneği 5. Kolay okuma ve ezberleme şeklinde sıralanmıştır (Çelebioğlu, 1998: 350).

Müstakil olarak nazım türlerini konu edinen çalışmalara bakıldığında “akâid-nâme/itikâd-nâme”lere yer vermedikleri görülse de Türk edebiyatında bu türün birçok örneğine rastlanmaktadır.¹ Türk edebiyatında görülen manzum akâid-nâmeler/itikâd-nâmeleri telif ve tercüme olarak ayırmak mümkündür. Karaca’nın

¹ Bu konudaki temel çalışmalar için bkz.: Akçay, Ali İhsan (2011), Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler (İnceleme-Metin) Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa; Arslan, Mehmet (2000), “Klasik Türk Edebiyatı Manzum Dini Eserlerinden Bir Örnek, Manzum Akâid Risalesi: Kaside-i Kadızâde”, Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri, Kitabevi, İstanbul, ss. 115-128; Özcan, Gülsüm (2013), “Seyyidînin Fıkh-ı Ekber Tercümesi Olan Manzûme-i Akâid Adlı Eseri ve Muhtevası”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2): 513-531; Kiremitçi, Ferdi (2012), “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî’nin Manzum Akâid-nâme Örneği”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7(1): 1501-1539; Karaca, Songül. (2012) Kadızâde Mehmet Efendi, Manzûme-i Akâid (Tenkitli Metin- Sözlük- Dizin), Yüksek Lisans Tezi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

tespitine göre; altı Arapça, üç Farsça ve kimi tercüme kimi de telif olan yirmi iki Türkçe akâid-nâme/itikâd-nâme bulunmaktadır (Karaca, 2012). *Fıkh-ı Ekber, el-Vasiyye, Kasîde-i Emâli, Akâidü'n-Nesefî, Kasîde-i Nûniye*, Molla Câmî'nin *İtikadnâmesi* ve Birgivi'nin *Vasiyetnâmesi* gibi temel metinler, diğer eserlere göre tercüme ve nazire için daha çok tercih edilmiş, Türkçe akâid-nâme/itikâd-nâme geleneğinin ortaya çıkışına da zemin hazırlamışlardır (Akçay, 2011: 180). Türk edebiyatında sadece *Kaside-i Emâli*'nin on tanesi manzum, ikisi mensur olmak üzere on iki tercümesi, on iki de şerhinin yapılmış olması dikkati çeker (İlhan, 2016: 4). Nakîfî'nin *Tevhîd-i Hak*, Rızâî'nin *Nazmu'l-Leâlî*, Vecihî Paşa-zâde'nin *Kaside-i İtikadiyye*, Veled Çelebi İzbudak'ın *Türkçe İtikad Manzûmesi* isimli eserleri telif akâid-nâmelerin önemli örnekleridir (İlhan, 2016: 12).

Şemsî Paşa'nın İ'tikâd-nâmesi

Bu çalışmada incelenen Şemsî Paşa²'nin kaleme aldığı itikâd-nâmesi mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır ve 100 beyitten oluşmaktadır. İtikad-nâme hafif bahrinin fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün vezniyle kaleme alınmıştır. Eserin tespit edilebilen bir nüshası Amerika Birleşik Devletleri'nin Maryland eyaletinde bulunan The Walters Art Museum'da W. 665³ numarada kayıtlıdır. Söz konusu yazma içerisinde Şemsî Paşa'ya ait olan manzum *Vikâye Şerhi* ile *İ'tikâd-nâme* yer almaktadır. İ'tikad-nâme, yazmanın 28b-33b varakları arasında bulunmaktadır. Nüsha 155X260 mm ölçülerinde kahverengi mıklepli deri cilt içerisinde yer almaktadır. Her bir sayfada 11 satır bulunan metnin çerçevesi altın yıldızlı, başlıkları kırmızı ve mavi mürekkeple yazılmıştır. Metnin sonuna 950/1543 tarihi düşülmüştür.

2 16. yüzyılın önemli şairi ve aynı zamanda döneminin önemli devlet yöneticilerinden biri olan Şemsî Ahmed Paşa, İsfendiyaroglu beyi Kızıl Ahmed Bey'in torunu, Sultan Selim Han zamanında yıldızı parlayan ve Erzurum ve Sivas eyaletlerine aynı anda mutasarrıf olan Mirza Paşa'nın da oğludur. Bolu'da doğmuştur. Enderun'da yetişmiş, avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika ve sipahiler ağası olmuştur. Sultan Süleyman devrinde sipahiler ağasıyken 958/1550'de Şam beylerbeyi olmuş, 961/1553 İran seferine katılıp yararlı hizmetleriyle sultanın gözüne girmiş, 962/1554'de önce Anadolu, sonra Rumeli beylerbeyi olup bu sıfatla kendi kuvvetlerinin başında Zigetvar seferine katılmıştır (Afyoncu, 2010, 527; Kılıç, 2010, 1438). Ahdî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi (Sungurhan, 2017, 475) ve Beyânî (Sungurhan, 2017, 102), onun Hâlid bin Velid soyundan geldiğini söylese de Peççüyi İbrahim Efendi'nin "Hâlid bin Velid neslinden geçirinler" ifadesi bu konuda şüpheler uyandırmaktadır (Afyoncu, 2010, 528). Gece gündüz demeden padişahın emrinde can u gönülden çalışırdı (Solmaz, 2009, 35). Güzel ahlakı ve yüzünden eksik olmayan gülümsemesiyle meşhurdu. Sahip olduğu makam ve mevkilerin yanında oldukça tevazu sahibi bir kimseydi. Aynı zamanda iyi bir avcıydı. Savaş sırasında takındığı ciddi ve sert tavrının aksine, meclislerde oldukça neşeli birisiydi. Çok fazla gazel söylemişti. Gönül alıcı, nazik ve zarafet dolu şiirleri vardır (Kılıç, 2010, 1438). Divanının yanında, Şeh-nâme-i Sultan Murad, İtikad-nâme, Vikâye Şerhi ve Terceme-i Şürûtu's-Salât isimli eserleri vardır. 987/1579 tarihinde vefat etmiştir (Akkaya, 1992, 21).

3 Yazma nüshanın erişim adresi: http://art.thewalters.org/detail/33845/two-works-on-islamic-beliefs-and-practices-2/?type=date&letter=a&sort=begin_date&order=asc&begin_date=100&end_date=1920.

Akâid-nâme/itikâd-nâmelerin iman ve imanın şartları, Allah ve Allah'ın zatî sıfatları, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed, peygamberler, evliyalı, sahabe-ler, kutsal kitaplar, melekler, dört halife, mezhepler ve dört büyük imam, kabir ve ölüm halleri, cennet ve cehennem, kaza ve kader, kıyamet alametleri gibi çeşitli konuları ele aldıkları görülmektedir. Eserlerin hacimlerine göre kiminin sıralanan konuların tümüne bir şekilde değindikleri, kiminin bunlardan birkaçını, kimisinin de tek bir konuyu ele alıp işlediği görülür. Şemsî Paşa'nın i'tikad-nâmesinin ise temelde kişinin öldükten sonra kabirdeki hali, kıyamet günü ve cennet veya cehenneme giren kişilerin karşılaşacakları durumlardan bahseder.

İ'tikâd-nâme'nin Bölümleri

Eser 24 beyitlik girişle başlar. Allah'a şükrederek söze başlayan şair, sonraki beyitlerde Hz. Peygamber övgüsü, sahabeler ve diğer peygamberleri selamlayarak devam eder. Okuyucuyu Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr edenlerin küfre düşüp cehennem ateşinde yanacağı konusunda uyararak Şemsî, "Başiboş öylece doluşma, gözünü aç ve hayrete düşme" der. Daha sonra da sünni akâidi anlatacağını ve kabirdeki haller ile kıyamet gününden bahsedeceğini haber verir.

1. Bölüm: Bu bölüm kişinin kabre girdiğindeki hali ve Münker ve Nekir meleklerinin nasıl sorular sorup nasıl cevaplar aldıklarını anlatır (Bu maqâm-ı hevî-nâk ol maqâmdur ki kabre varduğda hâl nice olur anı beyân eyler ve Münker ve Nekir melekleri gelüp niçe su'âl ve cevâb olur anı 'ayân eyler).

25-41. beyitler arasında yer alan birinci bölümün ilk beyitlerinde Şemsî, okuyucuyu ölümü ve kıyamet gününü düşünmesi konusunda uyarır. Azrail gelip ölümü haber verir. Sonra iki melek gelir. Şair, ejdere benzettiği melekleri, zenci gibi yüzleri kara, gözleri kırmızı ve daha önce kimsenin görmediği ellerinde ateşten kamçılar olan acayip varlıklar şeklinde tasvir eder. Melekler ilk olarak "rabbin" kim diye sorarlar. Daha sonra dinin, ümmetin, mezhebin ve milletinin ne olduğu soruları gelir. Kişi güzel ameller işlediyse ona cennetin kapıları açılır, huzur ve mutluluk bulur. Fakat amelleri kötüyse cehennem kapıları açılır.

2. Bölüm: Bu bölüm kıyamet günü, inananlar ve inkâr edenlerin hallerini anlatır (Bu maqâm ahvâl-i haşri taḥrîr ve mü'minin ve 'uşātuñ ḥâlin taḥrîr eyler).

Kıyamet gününün tasvir edildiği bu bölüm 42-51. beyitler arasında yer al-

maktadır. İlk olarak Allah'ın emri ile sûr üflenir. Kimi üryan, kimi ağlamaklı, kimi şaşırılmış, kimisi de sevinçle kıyamet meydanında toplanır. Bunların kimini Allah'ın lutfu ile kimini de cehennem ateşi beklemektedir. Zebaniler insanları ellerinde ateşten kamçılarla sürmektedir. Kurtuluşa erenlerin yüzleri ışıklar saçmaktadır. Kıyamet günü kurulan mahkemenin kadısı Allah'tır. Her kişinin sevapları ve günahları terazinin kefelerine konur ve herkesin iyilik ve kötülükleri gün yüzüne çıkar. Zengin veya fakir herkes yaptıklarını görür ve kimse bir hata olduğunu söyleyemez.

3. Bölüm: Allah tarafından her kişi için gönderilen nâme ve bu nâmenin kişiye nasıl sunulduğunu anlatır (Hudâ-yı müte'âl cānibinden herkese nâme geldiğün beyān idelüm ve her şahşa ol nâme ne keyfiyyet ile aşl olur anı 'ayān idelüm).

Bu bölümde, kişinin ölene kadar işlediği sevap ve günahların bir bakıma karnesi mahiyetinde kimine sağ tarafından, kimine sol tarafından bir okuntunun verildiği anlatılır. Sağ tarafından verilenler kurtuluşa erip cennete giderler. Sol tarafından verilenler okuntunun kara olduğunu görüp eyvahlar ederler ve cehennemnin yolunu tutarlar.

4. Bölüm: Bu bölüm sırat köprüsünden nasıl geçildiğini anlatır (Bu maḳām sıratdan ne güne 'ubūr ve ne vech ile mürür olunur anı beyān eyler).

Sırat köprüsü kıldan ince, kılıç gibi keskindir. Şemsî Paşa'nın hadislerden öğrendiğine göre, yokuşu bin yıl, inişi bin yıl sürmektedir. Şair okuyucunun dikkatini çekmek için bu durumu düşünüp halinin nice olacağını sorgulamaya itmektedir. Allah'ın emri üzerine kimi üzgün kimisi de mutlu herkes sıratı geçecektir. Kimi yel gibi geçerken, kimisi de geçemeyip cehenneme düşecektir. Kimi yalpalayarak kimisi de şimşek gibi geçer. Güzel amel işleyenlere Allah yardım eder fakat amelleri kötü olanlar yüzleri üstüne ateşe düşerler.

5. Bölüm: Cennete veya cehenneme girenlerin karşılaşacakları durumlar (Ḳālallāhu tebāreke ve Te'āla farīḳ fi'l-cenneti farīḳ fi's-sa'ir).

Allah'ın emri ile insanlar iki sınıfa ayrılacaklardır. Allah'ın rızasını kazanan sınıf mutluluğa ulaşacak, diğerleri ise sıkıntı ve bela içinde kalacaklardır. Bir sınıf ebedî mutluluğa yani cennete giderken diğer sınıf cehennem ateşine gider. İyilerin her biri mutlu bir şekilde cennetin kapısına gelirler. Burada melekler

onlara hürmet edip karşılarlar. Herkes orada hidayete erip son durağını bulmuş olur. Her fakir burada padişah olur.

Daha sonra sıra cehenneme girecek kişilere gelir. Ellerinde ateşten kamçılar olan zebaniler bunları cehenneme sürer. Karşılarında kaygıyla duranlara “ey yüzleri kara, taş kalpli asiler ne oldunuz? Allah’ın emirlerine uymadınız ve O’na layık ibadet etmediniz” derler. Cehenneme girecek olan kişilerin kalpleri sıkıntıyla dolup kırılır. Onlar keder ve ızdırap içinde ateşler içinde kalırlar. Boynunda zincir ve prangalar, karnında yılanlar vardır.

Fasl (Hatîme)

Sıratı geçmek ameli iyi olanlara kısadır; fakat ameli kötü olanlar için uzundur. İnkâr edenler için ise sonsuzdur. İyiler kabirlerinden kalkıp mutlu bir şekilde cennete girerler. Kudret sahibi olan Allah’tır. Şair, “Ey iyiliği ve ihsanı bol Allah’ım Şemsî’ye de bunları kolay kıl” şeklinde dua ederek eserini bitirir.

İ'tikad-nâme'de Tasvirler

Şemsî Paşa özellikle Münker ve Nekir melekleri ile sırat köprüsünden bahsederken yaptığı benzetmelerle bunların okuyucunun gözünde canlanması için bazı tasvirler yapar. Kişi kabre girdiğinde iki melek gelir. Bunların her birisi bir ejder gibidir. Yüzleri kara, zenciye benzerler. Gözleri kırmızı, korkunçtur ve daha önce kimsenin görmediği acayip şekildedirler. Ellerinde ateşten kamçılar vardır.

Varduğın gibi kabre sen bî-şek

Gelür evvel saña şol iki melek

Ne melek her birisi bir ejder

Yüzleri qara zengiye beñzer

Gözleri azraq ü mühîb ü ğarîb

Görmemiş kimse böyle şekl-i ‘acîb

İki sâ’ildür ol bilâ tezvîr

Biri Münker durur birisi Nekîr

Çamçılar ellerinde âteşden

Şanma qorqar hayâ ider senden (28-32)

Kıyamet günü Allah’a inananlar ve inkâr edenlerin hallerinin anlatıldığı bölümde, inanların kurtuluşa erdikleri, bu yüzden huzurlu, mutlu ve yüzlerinin

nurlar saçtığı anlatılırken; inkâr edenlerin zebaniler tarafından ellerinde ateşten kamçılarla cehenneme sürüldüğü tasvir edilir.

Kimisi baħr-ı luġf-ı Ħaġġ'a ġarīġ

Ba' zılar nār-ı ıztırāba ħarīġ

Ħalkı yer yer zebāniler süreler

Āteşin ħamçılarla berk uralar

Kimisi ümmetüñ ħuzūr üzre

Gele ikrām ile sürür üzre

Yüzi nūr ile pür olur ' araşāt

Böyle olur efendi ehl-i necāt (44-47)

Şemsî sırat köprüsünü ise kıldan ince, kılıç gibi keskin, yokuşu bin yıl, iniş de bin yıl süren bir yol şeklinde tasvir eder.

Ķıldan ince ħılıç gibi keskin

Var ħıyās eyle sen hemān ötesin

Yokuşu biñ yıl ola biñ yıl iniş

Gördüm ehl-i ħadīş böyle dimiş (64-65)

Cehenneme girenler sıkıntı ve ızdırapla ateşler içindedir. Bunların boyunlarında zincirler ve pırangalar, karınlarında da yılanlar vardır.

Ķala ehl-i cehīm nār içre

Elem ü ġamla ıztırāb içre

Gerdeninde selāsıl ü aġlāl

Ķarnı içinde mār-ı māl-ā-māl (91-92)

Sonuç

Ķakâid-nâme/itikâd-nâmelerin iman ve imanın şartları, Allah ve Allah'ın zatî sıfatları, Kur'ân-ı kerim, Hz. Muhammed, peygamberler, evliyalar, sahabeler, kutsal kitaplar, melekler, dört halife, mezhepler ve dört büyük imam, kabir ve ölüm halleri, cennet ve cehennem, kaza ve kader, kıyamet alametleri gibi çeşitli konuları ele aldıkları görülmektedir. Eserlerin hacimlerine göre kiminin sıralanan konuların tümüne bir şekilde değindikleri, kiminin bunlardan birkaçını, kimisinin

de tek bir konuyu ele alıp işlediği görülür. Bu eserlerin temel gayesi İslam'ın gerekliliklerini öğretmek ve bu kurallara riayet etmek konusunda uyardır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve 100 beyitten oluşan Şemsî Paşa'nın İ'tikâd-nâmesi ise beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, kişinin kabre girdiğindeki hali ve Münker ve Nekir meleklerinin nasıl sorular sorup nasıl cevaplar aldıkları; ikinci bölümde, kıyamet günü, inananlar ve inkâr edenlerin halleri; üçüncü bölümde, Allah tarafından her kişi için gönderilen nâme ve bu nâmenin kişiye nasıl sunulduğu; dördüncü bölümde, sırat köprüsünden nasıl geçildiği; beşinci bölümde de, cennete veya cehenneme girenlerin karşılaştıkları durumlar anlatılmıştır. 16. yüzyılın önemli şairi ve döneminin önemli devlet yöneticilerinden biri olan ve divanının yanında Şeh-nâme-i Sultan Murad, İtikad-nâme, Vikaye Şerhi ve Terceme-i Şürûtu's-Salât isimli hem tarihî hem de dinî eserler de kaleme almış olan Şemsî Paşa, şairliğinin de etkisiyle İ'tikâd-nâme'de işlediği konuları, yaptığı tasvirler ve benzetmelerle okuyucu üzerindeki dikkati artırarak bu türün önemli eserlerinden birini yazmıştır. Kaynaklarda ismi geçen fakat daha önce bir çalışmaya konu olmayan bu eser, tespit edildiği mecmuadan hareketle incelenerek transkripsiyonlu metni bu türün bir örneği olarak sunulmuştur.

Metin:

İ'tikâd-nâme-i Şemsî Paşa
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Evvelâ idelüm Hudâ'ya sipâs
Yok durur ni'metine had ü kıyâs
2. Sâniyen hazret-i Resûl'e müdâm
Bizden olsun şalât u medh ü selâm
3. Ba'dehu cümle âl u aşhâba
Tâbi'îne cemî'-i ahhâba
4. Sad hezârân hezâr medh ü şenâ
Tâ ki olunca rûz-ı haşr u cezâ
5. Ey dil-i haste gezme ser-gerdân
Gözün aç olma vâlih ü hayrân

6. İ' tıķāduñ nedür beyān eyle
Mezheb-i Hakk'ı gel 'ayān eyle
7. Ehl-i sūnnet 'akāidin bir bir
Bize Őerh eyle görelüm nicedir
8. Evvelā vaşf-ı Hakk'ı āgāz it
Nağmeler ile hoş ser-āgāz it
- [29a]
9. Vařf-ı zātıyla ibtidā eyle
Nām-ı pākiyle intihā eyle
10. Çünki oldu baña bu güne hiķāb
Diñle Őimden girü su'āle cevāb
11. Evvelā bir durur Hudā-yı ilāh
Hem Muħammed durur Resūlullāh
12. Ne kadar vār ise nebī vü resūl
Cümlesine belī de olma fuzūl
13. Cümlesinüñ güzidesi ammā
Muřtafā müctebā ħabīb-i Hudā
14. Cümlesi üstine řalāt u selām
Bizden olsun hezār bār-ı müdām
15. řāniyen řöyle i' tıķād eyle
Sözümü diñle i' timād eyle
16. Ğayrı maħlūķdur kelāmullāh
Müdde'āma olur hezār güvāh
17. Dahı ħādiř durur bu kevn ü mekān
Hāřalillāh kādīm ola bu cihān
18. Muķlakā kādīr ü kādīm Hudā
Yok durur māsivāda zerre beķā
19. Hāřr-ı ecsāda kāilüz muķlak
'An-ķarīb oliser varur el-ħaķ

[29b]

20. Bu sözüñ münkiri olur kâfir
Nârda tâ ebed kalur kâfir
21. Cennet ü nâr u hürî vü rıdvân
Hağ u şâbit durur u varur el-ân
22. Enbiyâ mu 'cizâtı zâhirdür
Buna münkir cühüd u kâfirdür
23. Hem kerâmât-ı evliyâ-yı kibâr
Hağ durur eyle bunlara ikrâr
24. Yeter itdün dilâ burada beyân
Hâlet-i kabri haşri eyle 'ayân

Bu mağâm-ı hevî-nâk ol mağâmdur ki kabre varduğda hâl nice olur anı
beyân eyler ve Münker ve Nekir melekleri gelüp niçe su'âl ve cevâb olur anı
'ayân eyler.

25. Ey dil-i haste mevti zikr eyle
Nic'olur haşr u neşri fikr eyle
26. Nic'olur hâl-i zâruñ yâd it
Nic'olur rûzgâruñ yâd it
27. Gele çün saña peyk-i 'Azrâ'il
Mevt irüp hâlün ola zâr u zelil

[30a]

28. Varduğ gibi kabre sen bî-şek
Gelür evvel saña şol iki melek
29. Ne melek her birisi bir ejder
Yüzleri kıra zengiye beñzer
30. Gözleri azrak ü mühîb ü garîb
Görmemiş kimse böyle şekl-i 'acîb
31. İki sâ'ildür ol bilâ tezvîr
Biri Münker durur birisi Nekîr

32. Kamçılar ellerinde âteşden
Şanma korçar hayâ ider senden
33. Saña evvel su 'âl idüp dirler
Bize rabbuñ hem pîrûñ diyüver
34. Dağı dînûñ nedür ne ümmetsin
Niçe mezhebdesin ne milletsin
35. Hoş sa' âdet virür eger ey dost
Ellerinden halâş olursa bu post
36. Vâveylâ eger olup kâşır
Olmayasın cevâbda hâzır
37. İdeler çün ferîsteler pervâz
'Amelûñdür olan saña dem-sâz
38. 'Amelûñ hûb olursa ğam yeme sen
Açılır bâğ-ı cennete revzen
- [30b]
39. Nâz u ni' metle anda bî-ğamsın
Haşre dek pür hużûr u hurremsin
40. Eyledünse yavuz 'ameller sen
Cânib-i nâra açılır revzen
41. Haşr olunca 'azâb-ı kabr olur
İtdügüñ şüm 'amel senüñle kalur

Bu maķâm ahvâl-i haşri taħrîr ve mü'minin ve 'uşātuñ hâlin taķrîr eyler.

42. Emr-i Haķ ile çalına çün şür
Gele meydân-ı haşre ehl-i kubûr
43. Kimi 'uryân gelür kimi giryân
Kimi hayrân gelür kimi handân
44. Kimisi baħr-ı luţf-ı Haķķ'a ğarîķ
Ba'zılar nâr-ı ıztırâba harîķ

45. Halkı yer yer zebâniler süreler
Âteşin kâncımlarla berk uralar
46. Kimisi ümmetüñ huzûr üzre
Gele ikrâm ile sürûr üzre
47. Yüzi nûr ile pür olur ' araşât
Böyle olur efendi ehl-i necât
- [31a]
48. Kâdı olup o gün Hudâ-yı cihân
Kurılır anda bir ulu mîzân
49. Her kişinüñ şevâb u cürmi hemân
Olur ol keffelerde cümle beyân
50. Eylügi kemlügi olup zâhir
Muhteżâsınca hüküm olur âhîr
51. Görür itdügi kârı bây u gedâ
Diyemez oldu baña zulm u haţâ

Hudâ-yı müte'âl cānibinden herkese nāme geldügin beyān idelüm ve her şahşā ol nāme ne keyfiyyet ile aşl olur anı 'ayān idelüm.

52. Ba' d ezān nāmeler olup zâhir
Halk hep nāmeye olur nāzır
53. Şunalar kimine yemāninden
Diyeler ehl-i dīn imişsin sen
54. Göre ol nāmesinde fevz ü necāt
Aña cennetde varınca derecāt
55. Kendü bir pâdişāh-ı dehr olmuş
Her ne maşşûdı var ise bulmuş
56. Yā İlāhî be-ḥaḫḫ-ı nūr-ı ḥabîb
Bu maḫāmı bize de eyle naşîb

[31b]

57. Şunalar kimine yesārından
Diyeler işte nāmeñi oķu sen
58. Görüp ol nāmesin o nāme-siyāh
Diye bir kerre āh-ı vāveylāh
59. Nāmeden böyle fehm olur ma' nā
Derekāt-ı cehīm olur aña cā
60. Rāh-ı Hāķ'dan İlāhī döndürme
Böyle nā-sāz nāme gönderme

Bu maķām şırātdan ne gūne 'ubūr ve ne vech ile mūrūr olunur anı beyān eyler.

61. Ba' d ezān emr iriře nev' -i beşer
İdeler cümleten şırātı güzer
62. Hīç bildüñ mi sen şırātı dilā
Nice menzil durur nedür ' acabā
63. Kırılır çık cehennem üstine ol
Andan artuķ orada yoķdur yol
64. Kıldan ince kılıç gibi keskin
Var kıyās eyle sen hemān ötesin
65. Yoķuşı biñ yıl ola biñ yıl iniş
Gördüm ehl-i hadiř böyle dimiş
66. Düzini daķı yek-süvāre bir er
Diķķat eylerse biñ ķonaķda geķer
- [32a]
67. Var kıyās eyle ey dil-i şeydā
Nic' olur anda ģālimüz ' acabā
68. Emr-i haķķ ile cümleten andan
Olalar cānib-i şırāta revān
69. Kimi maģmūm ü kimisi ģandān
Kimi şādān olur kimi giryān

70. Kimisi yel gibi şırâtı geçer
Geçemez kimisi cehîme düşer
71. Kimi yap yap yürür güzer eyler
Kimisi berq-ı hâtıfa beñzer
72. ' Ameli hûb olan şu ehl-i hüner
Hâq ' inâyet ider lañife geçer
73. ' Ameli bed olan şu bî-çâre
Yüzünüñ üstine düşer nâra

Қалallâhu tebâreke ve Te'âla farîk fi'l-cenneti farîk fi's-sa'ir

74. Ba' dehu ire emr-i Rabbânî
İki şinf ola nev' -i insânî
75. Bir gürühü sa' âdete mazhar
Bir gürühü şekâvete mazhar
76. Biri huld-ı na'îme ola revân
Biri nâr-ı cehîme süre zebân
- [32b]
77. Gele bâb-ı cinâna ehl-i hûbân
Ola her biri hurrem u hândân
78. İdüp i' zâz bunlara bî-şek
Gele qarşu niçe gürüh-ı melek
79. Qılup ehl-i cinâna istiqbâl
Diler fe udhîluha te'âl te'âl
80. Diye ehl-i hûbâna cümle enâm
Es-selâmu 'aleyke ve'l-ikrâm
81. Her kişi anda mühtedi olısar
Her kişi anda menzilin bulısar
82. Her gedâ anda pâdişâh olur
Ebedî sağ u selâm anda qalur

83. Eyle yā Rab hidāyetüñ rehber
Bu durur hātırımda şām u seher

84. Baña çok luţfuñ itdüñ erzānı
Umarum yine senden ihsānı

Faşl

85. Gele ehl-i cehīme çün nevbet
İde cümle zebāniler sır‘ at

86. Āteşin kāmçılar urup her an
Süreler bunları cehīme revān

[33a]

87. Gele ba‘zı zebāniler karşı
Görüp ehl-i cehīmi pür kaygu

88. Diyeler n’olduñuz ey ‘āsiler
Yüzleri kara kalbi kāsiler

89. Emr-i Hakk’a itā‘ at itmedüñüz
Aña lāyık ‘ibādet itmedüñüz

90. Qalbi ğamla dil-şikeste olup
Derd ü mişnet ile pāy-beste olup

91. Qala ehl-i cehīm nār içre
Elem ü ğamla ıztırāb içre

92. Gerdeninde selāsil ü ağlāl
Qarnı içinde mār-ı māl-ā-māl

93. Yedügi gāh zehr ü gāh zaqqüm
Özge hālet durur bu hālet-i şüm

94. Bizi yā Rab cehīmden dūr it
Kerem ü luţf ile mesrūr it

Faşl

95. Rûz-ı mîzân u haşr u neşr ü şûr
Zikr olan şol şırâtı dâhı 'ubûr
[33b]
96. 'Ameli hûb olana az gelür
Kem olursa 'amel dırâz gelür
97. 'Āşî olan kişilere mîzân
Gele eyyâm-ı haşr bî-pâyân
98. Kâbrden kalka hurrem u handân
Tâ cinâna girince ehl-i hubân
99. Gelmeye aña cümle bir sâ'at
Münkir olma Hudâ'da vār kudret
100. Yâ İlâhî kerîm ü zü' l-ihsân
Şemsî'ye eyle bunları âsân
Sene 950

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan (2010), Şemsî Ahmed Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.38. İstanbul: 527-529.
- Akçay, Ali İhsan (2011), *Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler (İnceleme-Metin)* (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Akkaya, Mehmet (1992), *Şemsî Paşa Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çelebioğlu, Âmil. (1998), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, ‘Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler’, İstanbul: MEB Yayını.
- İlhan, Mevlüt (2016), *Kaside-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Karaca, Songül (2012), *Kadızaâde Mehmet Efendi, Manzume-i Akâid (Tenkitli Metin- Sözlük-Dizin)*, (Yüksek Lisans Tezi) Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Kılavuz, Ahmet Saim (1989), *Akâid*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C.2, s. 212-216.
- Kılıç, Filiz (2010), *Meşâirü 'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin*, İstanbul: Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- Kiremitçi, Ferdi (2012), ‘Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akâid-nâme Örneği’. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7(1): 1501-1539.
- Levend, Agah Sırrı (1972), ‘Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 35-80.
- Özcan, Gülsüm (2013), ‘Seyyidî'nin Fıkh-ı Ekber Tercümesi Olan Manzûme-i Akâid Adlı Eseri ve Muhtevası’. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 513-531.
- Solmaz, Süleyman (2009), *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- Sungurhan, Aysun (2017), *Beyânî, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 15/02/2018]
- Sungurhan, Aysun (2017), *Kinalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 15/02/2018].